

Provázanost náboženství a nacionalismu v zápasu o autokefalitu ukrajinské pravoslavné církve

JOSEF MLEJNEK

The Intertwining of Religion and Nationalism in the Struggle for an Autocephalous Status for Ukrainian Orthodoxy

Abstract: The study focuses on the long-term struggle for an autocephalous status for Ukrainian Orthodoxy and also on the links between religion and nationalism. Theoretically it is based primarily on Rogers Brubaker's concept of religion as imbricated or intertwined with nationalism. However, particular forms of such intertwining are modified by the author, given the nature of the case being researched. The identified forms of overlapping and intertwining appear to be essential, and important for understanding the actions of major actors. The study highlights that the ideological basis of the conflict over the autocephaly of Ukrainian Orthodoxy is a clash of two historical-religious mythologies, which serve as an example of intertwining of religion and nationalism. They also have the potential to significantly shape not only the ecclesiastical or religious scene of Ukraine and the Russian Federation, but also the concepts of national identity and value attitudes of inhabitants of both countries.

Keywords: Orthodoxy, Russian World, Holy Rus, Orthodox Church, Ukrainian Orthodoxy, religion, nationalism, identity.

DOI: <<https://doi.org/10.32422/mv.1623>>.

Ukrajinským veřejným životem již dlouho zásadně hýbe otázka udělení autokefality neboli samostatnosti pro místní pravoslavnou církev. V prosinci 2018 vznikla Pravoslavná církev Ukrajiny (PCU), které v lednu 2019 udělil autokefalitu konstantinopolský patriarchát. Nová církev v sobě sloučila dvě ukrajinské pravoslavné církve, které autokefalitu požadovaly, nepřislušel jim však v rámci pravoslaví legitimní status, plus malou část Ukrajinské pravoslavné církve moskevského patriarchátu (UPC MP). Ta ale ve shodě s Ruskou pravoslavnou církví (RPC), jejíž je součástí, vznik PCU ostře odsoudila. Rozdělení ukrajinského pravoslaví, které začalo v devadesátých letech minulého století, tedy trvá, pouze se přeskupila jeho forma. Vznik PCU vyvolal rovněž ostrý spor v rámci celého pravoslaví. Zápas o vznik ukrajinské autokefální církve navíc tvoří pevnou součást vyhrcoňných rusko-ukrajinských vztahů a má, již jen vzhledem k roli RPC v politice Ruské federace i bývalého ukrajinského prezidenta Porošenka v procesu vzniku PCU, významné politické přesahy.

K problematice ukrajinské autokefality a zejména k jejím širším souvislostem existuje relativně bohatá zahraniční literatura (Chawryło 2015; Krawchuk – Bremer 2016;

Kuzio 1997; Payne 2007; Rap 2015; Sidorov 2006; Suslov 2015; Wawrzonek 2014; Wierzbicki 2013; Wilson 2015; Yelensky 2014a). Téma však vyvolává určitou pozornost i v českém a slovenském prostředí, a to zejména ve vztahu ke koncepci *ruského světa* a její roli v ruské zahraniční politice. Jde o koncepci široce pojímanou a interpretovanou, leč RPC a její působení, včetně rozvíjení náboženské varianty konceptu ruského světa, tvoří její nedílnou součást. Toto reflektuje i několik studií publikovaných v posledních letech v českých či slovenských odborných časopisech (například Avanesova – Naxera 2016, 2018; Baar – Solik 2017; Kurfürst 2017; Solik – Baar 2016). Samotné náboženské scéně Ukrajiny se však věnuje pozornost menší, byť rozhodně nikoliv nulová (srovnej Baar – Solik 2017).

Od pádu protinábožensky zaměřeného komunistického režimu a rozpadu SSSR v historicky pravoslavných zemích v postsovětském prostoru pozoruhodně vzrostla míra náboženské příslušnosti. Například v Rusku se v roce 1991 označilo 37 % obyvatel za pravoslavné, v roce 2015 však již 71 %. Na Ukrajině činily příslušné údaje 39 a 78 % (Pew 2017). Jak upozorňují autoři rozsáhlého šetření *Pew Research Center* zaměřeného na náboženské přesvědčení a národní příslušnost v oblasti střední a východní Evropy, v řadě zemí regionu jsou náboženská a národní identita těsně provázány. Obyvatelé v této části světa zpravidla projevují silný sklon vnímat náboženství jako základní rys národní kultury a příslušnosti. Navíc svou kulturu považují za nadřazenou ostatním a na svou národní identitu jsou hrdí. Podíl osob účastnících se bohoslužeb je však v pravoslavných zemích relativně nízký, obecně nižší než u katolíků či protestantů.¹ Například podíl pravoslavných navštěvujících bohoslužby každý týden činil v letech 2015 a 2016 v Rusku 6 % a na Ukrajině 12 %. Přihlášení k pravoslaví totiž často vyjadřuje inklinaci nikoliv primárně k náboženské víře, ale zejména k národní či státní kulturně-historické tradici (Tamtéž). Tato charakteristika se však netýká jen současnosti. Například Ruskou pravoslavnou církev označuje jako etnocentrickou či jako nositelku ruského nacionalismu řada autorů, a to nejpozději od 19. století. Zároveň upozorňují na univerzalistický, ba mesianistický sklon takového nacionalismu (například Duncan 2000; Figs 2004: 260–308; Sidorov 2006; Smith 1997: 164–165; Werth 2006; Wozniuk 1997: 195–197). Rogers Brubaker (2012: 11–12) hovoří o etatizaci náboženství (křesťanství) neboli o snaze státu převzít kontrolu nad církevními záležitostmi coby o jevu úzce souvisejícím s nacionalizací čili s historickým nástupem a rozvojem nacionalismu. Ve sféře ortodoxního křesťanství, zejména v jihovýchodní Evropě, historicky postupně vzniká řada autokefálních národních církví, což podporuje mohutnou symbiózu náboženských a národních tradic (Brubaker 2012: 11–12). Paul Werth (2006) v této souvislosti podobně píše o etnické fragmentaci pravoslaví, Daniel Payne (2007) o etnicko-náboženském nacionalismu a Viktor Jelenskyj o prominentní roli náboženství v opožděných procesech formování národů (Yelensky 2014a: 126). V kontextu této literatury představuje zápas o nezávislost ukrajinského pravoslaví na moskevském patriarchátu pozoruhodnou ukázkou vzájemného ovlivňování nacionalismu a náboženství, která je politicky velmi brizantní a značně se dotýká vztahů Ruské federace a Ukrajiny. Ve sporu o autokefalitu se obě strany, ruská i ukrajinská, vzájemně obviňují z různých forem nacionalismu, ukrajinská vyčítá moskevskému patriarchátu imperialismus, ruská obviňuje Ukrajince z etnizace pravoslaví (Wierzbicki 2013: 44). Nejedná se o teologický spor, ale převážně o konflikt národně-náboženských identit, o zápas ve velké míře politický. Klíčovou roli zde hraje otázka ruské i ukrajinské národní identity a též interpretace určitých náboženských a národních historických tradic, narácí, metafor a mýtů.

Cílem této studie je prozkoumat formy vztahu mezi nacionalismem a náboženstvím, které se vyskytují v zápase o nezávislost ukrajinské pravoslavné církve. Analýza se opírá zejména o Brubakerovu reflexi způsobů provázanosti nacionalismu a náboženství, která vzhledem k povaze zápasu o ukrajinskou autokefalitu poskytuje vhodný teoretický rámec. Umožňuje se též *zčásti* vymanit z dualit, jež se v literatuře často objevují: Rusko kontra Ukrajina nebo RPC spolu s UPC MP kontra PCU a její předchůdkyně. Přístup nastíněný

a aplikovaný v této studii umožňuje jiný pohled, díky němuž mohou vystoupit do popředí některé málo zdůrazňované nebo přímo opomíjené aspekty. Studie si konkrétně klade za cíl zodpovědět otázku, jaké jsou, v čem se liší a v čem se shodují různé formy provázanosti nacionalismu a náboženství u hlavních aktérů v dosavadním zápase o ukrajinskou autokefalitu. Stať přiblíží jejich konkrétní obsah a ukáže, že ony formy i jejich konkrétní náplň poskytují jeden z významných klíčů k lepšímu pochopení ideových východisek a způsobu myšlení významných aktérů, a tedy i k hlubšímu porozumění celému případu. Hlavním argumentem studie je, že ideový základ konfliktu tvoří střet dvou mytologií, které jsou příkladem provázanosti náboženství a nacionalismu a mají potenciál i nadále výrazně spoluformovat nejen církevní či náboženskou scénu Ukrajiny a Ruské federace, ale i pojetí národní identity a hodnotové postoje obyvatel obou zemí.

Následující text je rozdělen do čtyř částí. Po představení teoretického východiska a metody následuje analytická část, jež začíná přehledem organizační struktury pravoslavi a hlavních parametrů ukrajinské náboženské (církevní) scény. Na něj navazuje analýza konkrétního obsahu čtyř forem provázanosti nacionalismu a náboženství, přičemž každé z forem je věnována samostatná podkapitola. Třetí, analytická část je tedy rozdělena celkem do pěti podkapitol. Následuje závěrečné shrnutí a srovnání identifikovaných forem provázanosti a jejich konkrétního obsahu u zkoumaných aktérů.

BRUBAKEROVO POJETÍ PROVÁZANOSTI NÁBOŽENSTVÍ A NACIONALISMU A PROBLEMATIKA MÝTU

Rogers Brubaker (2012) považuje různé formy vzájemného vztahu mezi náboženstvím a nacionalismem za jedno z perspektivních témat výzkumu. Poukazuje rovněž na skutečnost, že nacionalismus a náboženství se často považují za dva separátní, ba protikladné, popřípadě naopak identické fenomény, málokdy však za fenomény sice svébytné, ale zároveň nějak provázané. Předestírá proto čtyři způsoby, jak lze oba jevy vnímat, a tudíž i analyzovat, v jejich souvztáznosti.

Prvním je chápání nacionalismu (ethnicity) coby jevu nikoliv identického, ale analogického s náboženstvím, neboť má například též své rituály, silnou emoční stránku a hraje identifikační roli. Konkrétně pak Brubaker navrhuje vytvořit metakategorii pro oba (či další analogické) jevy. Sám však poznamenává, že zahrnutí nacionalismu a náboženství pod jednu střechu, tedy jejich chápání coby různých projevů stejného fenoménu, vytváří příliš obecnou kategorii (Tamtéž: 3–5). *Druhým způsobem* je interpretace nacionalismu jako jevu, který náboženství zrodilo nebo k jehož zrodu notně přispělo, například v podobě reformace (Tamtéž: 5–8). *Třetím způsobem souvztáznosti*, který tato studie rozpracovává a aplikuje, Brubaker označuje jako „náboženství překrývající se nebo vzájemně provázané s nacionalismem“, přičemž ono překrývání či provázanost mohou mít řadu konkrétních podob (Tamtéž: 8–12). *Čtvrtým způsobem*, jak vnímat (uchopit) souvztáznost náboženství a nacionalismu, je náboženský nacionalismus, který však Brubaker považuje za přítomný především v islámském světě (Tamtéž: 12–15). Další výklad v této části článku se týká pouze třetího ze zde zmíněných druhů vztahu mezi náboženstvím a nacionalismem.

U náboženství vzájemně provázaného s nacionalismem Brubaker dále rozlišuje dva hlavní poddruhy. Jeden druh vzájemné provázanosti představuje dle Brubakera shoda náboženských a národních hranic, jež má navíc silnější a slabší variantu. V silnější variantě je národ definován jako entita zahrnující výhradně vyznavače konkrétního náboženství, jako tomu je v případě sikhského nebo židovského nacionalismu. Ve slabší variantě se lokální náboženské hranice shodují s národními a náboženství může sloužit jako primární rozlišovací znak, který jedinci umožňuje etnickou nebo národní identifikaci, byť náboženské společenství překračuje hranice národa – například u pravoslavných Srbů a katolických Chorvatů v bývalé Jugoslávii. Náboženství tuto roli může hrát zejména v situaci, kdy příslušníky obou národů pojí jazyková blízkost, ne-li totožnost. Ve druhém způsobu provázanosti náboženství nemusí nutně definovat hranice národa, ale poskytuje mýty,

metafory a symboly, které jsou zcela zásadní pro jeho diskurzivní nebo symbolickou reprezentaci. Náboženská komponenta pomáhá odpovědět na otázku „*kdo jsme*“ a „*co je pro nás charakteristické z hlediska naší historie, povahy, identity, poslání nebo osudu*“ (Tamtéž: 9).

Provázanost se však dle Brubakera může projevat i v opačném směru, tedy nacionalizací náboženství (včetně etatizace v rámci národního státu) v jeho organizačních, praktických i diskurzivních aspektech. A to i v případě náboženství nadnárodních, univerzálních jako křesťanství nebo islám, které se tak samy transformují do specifické podoby (Tamtéž: 11). Brubaker však upozorňuje (Tamtéž: 16–17), že provázanost není identita: samotná metafora naznačuje rozdílnost či svébytnost provázaných skutečností. Nabádá tedy k citlivosti, k vědomí, že diskurzivní provázanost znamená též zásadní rozdílnosti vzájemně provázaných jevů.

Podobným způsobem argumentují i jiní teoretici nacionalismu. Podle Andrzeje Wierzbického je „*základem existence každého národního společenství víra ve společný původ, z něhož vyplývá příbuzenství nejenom v přísně biologickém (primordialistickém) významu, ale také ve významu sociálním (konstruktivistickém)*“ (Wierzbicki 2013: 35). Sociální příbuznost může být pochopitelně spoluvytvářena rovněž náboženstvím, včetně narácí, v nichž se s ním mísí dějiny i kultura. Tedy též pomocí nábožensky vymezené „*proto-národní mytologie*“ (Yelensky 2014a: 126) nebo náboženských mýtů, symbolů a metafor (Brubaker 2012: 9). Mýtus se často chápe ve smyslu něčeho zcela vymyšleného, bez vztahu ke konkrétním historickým událostem. Anthony Smith ho však, právě v souvislosti s diskusí o vztahu náboženství a nacionalismu, definuje jako „*široce sdílený příběh o minulosti vyprávěný v souladu se současnými potřebami a cíli*“ (Smith 2000: 807). V tomto smyslu tedy lze zkoumat přítomnou funkci mýtu, bez ohledu na jeho – větší či menší – oporu ve faktografii.

Specificky ve vztahu k autokefalitě ukrajinské pravoslavné církve upozorňuje Alfons Brüning, že narace a mytologie vznikají tak, že se z komplikované historické matérie vybírá či zdůrazňuje to, co zapadá do určitého rámce, který je často budován na základě politických aspirací. Historii a historickou paměť nelze od sebe snadno oddělit, poněvadž „*diskurz o paměti sám tvoří součást historie*“ (Brüning 2016: 80). Proto se podle Brüninga rozhodnutí, že je důležité připomínat nějakou konkrétní událost nebo osobu, zřídka opírá o závěry historické vědy. Činí ho konkrétní společenství, jež vypráví svou vlastní historii a vyznačuje důležité mezníky. Takto vzniklý příběh vytváří specifickou identitu nebo k jejímu vytváření výrazně přispívá. Zhodnocení minulosti má vážné důsledky pro přítomnost – vysvětluje *status quo* nebo ospravedlňuje aktuální požadavky. V případě konstituování „*národní křesťanské tradice*“ jsou náboženské a národní aspekty provázány, přičemž zpravidla střídavě převládá jeden nebo druhý faktor (Tamtéž: 79–80).

Mýty mohou ovlivnit i konkrétní způsob překrývání národních a náboženských hranic, ba sama mytologie může mít teritoriální dimenzi, vymezovat, byť třeba vágně, nějaký prostor. Liší se může též intenzita přítomnosti uvedených faktorů. Tyto skutečnosti vedly autora studie k vypracování čtyř specifických forem překryvu a provázanosti. Ostatně Brubakerovy příklady (způsoby) překryvu a provázanosti nejsou pochopitelně vyčerpávající a sám Brubaker vybízí k dalšímu zkoumání.

Druhy překryvu a provázanosti jsou v této studii odvozeny od Brubakerova přístupu, jsou však upraveny vzhledem k povaze zkoumaného případu. V daném případě se ne/shodují nikoliv hranice náboženské, jako u Brubakera a jeho příkladu s pravoslavnými Srby a katolickými Chorvaty, ale církevní v rámci pravoslavného křesťanství. Spor o ukrajinskou autokefalitu znamená střet v rámci jednoho náboženství, ba v rámci jedné církve. Čili jde o překryv církevních hranic s národními a potažmo se státními, s hranicemi ukrajinského nebo ruského národního státu.

Pokud jde o roli náboženství coby poskytovatele mýtů, symbolů a metafor, tedy druhý základní druh provázanosti náboženství a nacionalismu u Brubakera, mýtus zde bude

chápan zejména pomocí Smithovy charakteristiky jako sdílený příběh o minulosti vyprávěný v souladu se současnými potřebami a cíli (Smith 2000: 807).²

Kombinací dvou základních druhů překryvu a provázanosti a intenzity jejich přítomnosti vzniknou, s přihlédnutím k reáliím zkoumaného případu, čtyři specifické hybridní formy provázanosti náboženství a nacionalismu, které představuje tabulka č. 1.

Tabulka č. 1
Čtyři specifické hybridní formy provázanosti náboženství a nacionalismu

	Shoda státních (národních) a církevních hranic	Vágní překryv hranic, překryv s více státy, sféra vlivu
Silná role mytologie	Mytologicko-národní	Mytologicko-pannárodní (imperiální)
Slabá role mytologie (popřípadě pluralita mytologií)	Státně-církevní	Pluralitní, n-polární

Zdroj: Autor.

Mytologicko-národní forma znamená shodu státních (národních) hranic a hranic církevních, zdůvodněnou ovšem silným mytologickým příběhem, tedy ideově silně podloženou.

Mytologicko-pannárodní či *mytologicko-imperiální* forma též předpokládá silnou roli mytologie, která zde však vytyčuje prostor přesahující hranice národního státu a přinejmenším implicitně zahrnující více států, vymezuje tedy nějaký mnohostátní nebo nadstátní svazek či impérium.

Státně-církevní forma znamená shodu státních a církevních hranic (dle vzorce jeden stát – jedna autokefální pravoslavná církev), role mytologie je v ní však slabší, ne tak vyhraněná.

Pluralitní, n-polární forma zahrnuje pluralitu mytologických národně-náboženských (či nábožensko-národních) příběhů, zároveň se však snaží je sladit a obrousit jejich hrany. Motívem může být udržení církevní jednoty v zemi, kde existuje nebo se sváří několik národních i církevních (náboženských) tradic. Církev zde tvoří součást širšího církevního celku, ale dbá na vlastní státní či národní identitu. Může být vázána k více centrům, k nimž ji pojí též určitá narace. V ukrajinském případě tedy jak ke Kyjevu, tak k Moskvě, jež je centrem RPC.

METODA ANALÝZY

Tato studie je metodologicky pojatá jako interpretativní případová studie (Kořan 2008), která používá koncepty provázanosti náboženství a nacionalismu (Brubaker 2012; Smith 2000) pro výklad zápasu o autokefalitu ukrajinského pravoslaví. Při samotné identifikaci různých forem provázanosti nacionalismu a náboženství studie využívá i prvky komparativní metody: jednotlivé druhy provázanosti vykládá nejen na základě jejich vlastního obsahu, ale i ve smyslu jejich podobností a odlišností (srovnej George – Bennett 2005: 67–72). Analýza se zaměří na konkrétní obsah výše uvedených specifických forem provázanosti v daném případě, na jejich konkrétní přiblížení i komparaci.

Čtyři specifické formy provázanosti lze ztotožnit se čtyřmi skupinami aktérů zkoumaného případu: mytologicko-národní s PCU, její faktickou předchůdkyní UPC KP a s postojí exprezidenta Porošenka, tedy s rozhodnými zastánci ukrajinské autokefality; mytologicko-pannárodní s RPC a proruským křídlem její ukrajinské odnože UPC MP coby zásadními odpůrci autokefality; státně-církevní s představiteli proukrajinského křídla

UPC MP neboli s umírněnými zastánci autokefality; pluralitní s hlavním proudem UPC MP, jejím vedením, tedy s odpůrci autokefality převážně na základě církevních, nikoliv národně-nábožensko-mytologických pohnutek.

Jako zdroje pro empirické jádro analýzy sloužily zásadní programové dokumenty, výroky a konkrétní postoje (včetně například otázky ne/připojení se k danému církevnímu subjektu) významných představitelů, zejména církevních, Ruské federace a Ukrajiny. Tyto texty či projevy spadají do časového rozmezí od počátku devadesátých let minulého století do počátku roku 2019. Týkají se historicko-náboženských narací daného církevního subjektu, vztahu k autokefalitě ukrajinského pravoslaví, ukrajinské či ruské státnosti a nacionalismu, ruskou-ukrajinského ozbrojeného konfliktu a též vztahu k Západu, Evropě a západním hodnotám. Zkoumané výroky byly proneseny zpravidla při nějaké významné příležitosti a zamýšleny jako zásadní vyjádření. Konkrétně šlo o vyjádření a postoje nejvyšších představitelů církví (patriarchy RPC Kirilla, exmetropolity UPC MP Volodymyra, metropolity UPC MP Onufrije, patriarchy UPC KP a pozdějšího čestného patriarchy PCU Filareta, protagonisty proruského křídla UPC MP metropolity Agafangela, protagonistů proukrajinského křídla UPC MP metropolity Sofronije a archimandrity Kyryla) a také bývalého ukrajinského prezidenta Porošenka, jenž se ve vzniku PCU výrazně angažoval. Výroky i postoje budou zasazeny do historického kontextu vývoje konkrétních idejí či konceptů, k nimž se aktéři ve svých postojích či formulacích vztahují.

ANALÝZA ČTYŘ FOREM PROVÁZANOSTI

Tato část se věnuje analýze čtyř hybridních forem provázanosti nacionalismu a náboženství představených v teoretické části a empiricky identifikovaných ve zde sledovaném zápasu o autokefalitu ukrajinské pravoslavné církve. Analýza začíná přehledem organizační struktury pravoslaví a hlavních parametrů ukrajinské náboženské scény, tedy představením náboženského, církevního a sociálního kontextu zkoumaného případu. Následuje analýza čtyř forem provázanosti. Pozornost je nejprve věnována formě mytologicko-pannárodní, která obsahuje základní a dominantní mýtus, vůči němuž se ostatní aktéři často vymezují. Poté následují subkapitoly věnované mytologicko-národní, státně-církevní a pluralitní formě provázanosti náboženství a nacionalismu.

Organizační struktura současného pravoslaví a ukrajinská církevní scéna

Pravoslaví představuje komplikovaný svět, jehož podstatu i strukturu je obtížné jednoduše popsat, neboť se v nich též výrazně odrážejí jeho složité dějiny. Stručně ho lze charakterizovat jako dědice východní, byzantské větve křesťanství, jež se od takzvaného velkého schizmatu z roku 1054 vyvíjí samostatně, nezávisle na římské (katolické) církvi. Pravoslavné církve sdílejí společnou nauku i praxi, byť u nich zároveň existuje řada dílčích odlišností, daných místní tradicí. Spojuje je tedy věrouka, společenství ve svátostech (*communio*) a byzantský (konstantinopolský) ritus. Formální hlavou pravoslavných církví je konstantinopolský ekumenický patriarcha – tuto funkci nyní zastává Bartoloměj I. V podstatě však nemá žádné velké pravomoci, a jeho pozici lze tudíž shrnout průměrem *první mezi rovnými*.

Autokefální církev disponuje právem řešit všechny své vnitřní záležitosti ve své vlastní kompetenci. Je oprávněna volit si své představitele včetně patriarchy, arcibiskupa či metropolity. Mezi autokefální církve patří čtyři starověké východní patriarcháty (konstantinopolský, alexandrijský, antiochijský a jeruzalémský) a dále deset dalších místních církví, jež vznikly během historického vývoje.³ Celkový obraz nadto komplikuje existence některých dalších církví – zaprvé autonómních, zadruhé těch, jež jsou pod přímou kanonickou správou Konstantinopole, a zatřetí církví s iregulárním statusem, kam patří i ty pravoslavné církve, jež nárokují autokefalitu, leč sporně či (zatím) neúspěšně (Szabo 2016: 39–41; Wimmer 2011).

Proces udělování autokefality není v pravoslaví zcela ujasněn. Může ji v zásadě udělit stávající autokefální církev své části, pokud je shledána dostatečně zralou. Nicméně by se to mělo stát i se souhlasem ostatních autokefálních církví (podrobně viz Bruslanowski 2016). Současný konstantinopolský patriarcha Bartoloměj opřel svou pravomoc rozhodnout o ukrajinské autokefalitě právě o skutečnost, že Kyjev coby církevní jednotka údajně nikdy formálně nepřerušil své spojení s Konstantinopolí, jeho plné podřízení Moskvě bylo tudíž od počátku neplatné, a Bartolomějova církev (Ekumenický konstantinopolský patriarchát) je tedy vůči Kyjevu církví mateřskou, s oprávněním udělit ukrajinské církvi svéprávnost (Krupa 2018; RISU news 2018).

Ukrajina má ze všech nástupnických zemí bývalého Sovětského svazu asi nejsložitější náboženskou scénu, kde jsou navíc historie i současná pozice všech ukrajinských náboženských komunit pevně spojeny s nějakou formou identity – národní, politické či obojí (Bremer 2016: 3–4). Odráží to komplikované dějiny současného ukrajinského území, kde se střetávala řada politických, kulturních i náboženských vlivů.

Jediným úředním jazykem je sice ukrajinština, země je však fakticky bilingvní. V roce 2011 používala ukrajinštinu jako jazyk běžné domácí komunikace zhruba polovina obyvatel, 37 % ruštinu, 15 % oba jazyky. Ukrajinština jako jazyk běžné komunikace převládá v západní a centrální části země, na východě a jihu dominovala ruština (Olszański 2012: 19–21). S tím souvisí i neujasněná, slabě vyhraněná národní identita významné části obyvatel, nacházející se někde mezi identitou ukrajinskou a ruskou (Wilson 2002). Konflikt s Ruskem sice ukrajinskou identitu patrně posiluje, leč i tak si ruština zachovává významnou pozici. Jazyková otázka se promítá i do církevního života. Zatímco pravoslavná církev podřízená moskevskému patriarchátu používá jako bohoslužebný jazyk církevní slovanštinu a jako jazyk komunikace s věřícími zpravidla (kromě západních částí Ukrajiny) ruštinu, ostatní církve používají primárně ukrajinštinu, a to i jako bohoslužebný jazyk (Olszański 2012: 41; Wilson 2015: 243).

V roce 2018 se v šetření Razumkova centra⁴ přihlásilo 67,3 % obyvatel Ukrajiny k pravoslaví, 9,4 % k řeckokatolické církvi,⁵ 0,8 % k římskokatolické církvi, 2,2 % k protestantským církvím, 7,7 % uvedlo odpověď „prostě křesťan“ (Razumkov 2018: 13). Dle *Pew Research Center* (Pew 2017) se na Ukrajině s pravoslavím (v letech 2015–2016) identifikovalo dokonce 78 % obyvatel, 10 % jako katolíci (řečtí i římsští). Velké rozdíly ale vyvstávají v regionálním rozložení věřících.

Od vyhlášení nezávislosti v roce 1991 zhruba do roku 2014 zaujímalu pozici největší církve Ukrajinská pravoslavná církev Moskevského patriarchátu (UPC MP) – tamní (autonomní) odnož Ruské pravoslavné církve (RPC). Oficiální název⁶ zněl Ukrajinská pravoslavná církev, dovětek „moskevského patriarchátu“ sama církev nepoužívala, poněvadž Ukrajinskou pravoslavnou církev Kyjevského patriarchátu (viz níže) považovala za odpadlickou, a tedy nelegitimní. Avšak kvůli přehlednosti se v literatuře uvádí jako UPC (MP), UPC-MP či UPC MP. Její postavení v rámci RPC je charakterizováno jako autonomní, byť míra oné autonomie tvoří předmět sporů. Hlava UPC MP je zároveň členem Svatého synodu RPC (Zielińska 2015: 2).

Spory ohledně autokefality v roce 1992 vyústily ve vznik Ukrajinské pravoslavné církve Kyjevského patriarchátu (UPC KP), kterou však žádná z autokefálních pravoslavných církví neuznala coby právoplatně existující (Borkowicz 2014: 96). Kontroverze budila též osoba jednoho z hlavních proponentů autokefality a od roku 1995 patriarchy UPC KP Filareta, jenž mimo jiné stál v čele ukrajinského exarchátu RPC v dobách komunistického režimu (Bremer 2016: 13; Kuzio 1997: 398–399). Autokefality prosazovala ještě další církev, byť ve srovnání s UPC KP menší: Ukrajinská autokefální pravoslavná církev (UAPC), jež vznikla po první světové válce (Magocsi 2010: 582–583), nicméně od třicátých až do konce osmdesátých let minulého století vyvíjela aktivitu především v exilu. Navzdory názvu z hlediska pravoslavného kanonického práva autokefální nebyla.

Dne 15. prosince 2018 vznikla Pravoslavná církev Ukrajiny (PCU), které konstantinopolský patriarcha Bartoloměj udělil 5. ledna 2019 autokefalitu. Oficiální název zní: Kyjevská metropole Ukrajinské pravoslavné církve (Pravoslavná církev Ukrajiny). V nové církvi se však především sloučily UPC KP a UAPC, z biskupů UPC MP se připojili pouze dva (Cazabonne 2018). Jak RPC, tak UPC MP považují PCU za nekanonickou, schizmatickou.

Počty přívrženců jednotlivých ukrajinských pravoslavných církví (proudů) silně ovlivnily události na Majdanu, okupace Krymu a konflikt s Ruskem: projevily se poklesem přízně pro UPC MP a nárůstem přízně pro subjekty požadující (či posléze získavší) autokefalitu.

V šetření, které ve druhé polovině ledna 2019 společně provedly tři instituce,⁷ se k pravoslaví přihlásilo 70,7 % Ukrajinců. Z nich se 43,9 % přihlásilo k PCU, k UPC MP jen 15,2 %. Významná část respondentů, 38,4 %, však zvolila odpověď, že se považuje za prostě pravoslavného, bez vztahu k nějaké konkrétní pravoslavné konfesi (Socis 2019). Nová církev tedy počátkem roku 2019 neměla podporu nadpoloviční většiny pravoslavných na Ukrajině.⁸

Mytologicko-pannárodní forma

Mytologicko-pannárodní forma provázanosti náboženství a nacionalismu obsahuje silnou mytologickou složku, která vymezuje též rozsáhlé, byť nejasně ohraničené teritorium. V daném případě jsou jejími nositeli RPC a proruské křídlo UPC MP.

Patriarcha RPC Kirill je dlouhodobě zastáncem, propagátorem i novodobým interpretem konceptu *svaté Rusi*, který vtiskuje dějinám východní Evropy silný náboženský smysl, jenž sakralizuje i politické dějiny a poskytuje základ k formování širěji pojatého, nábožensky laděného či civilizačního nacionalismu, který má též rozsáhlou, byť poněkud vágně vymezenou teritoriální dimenzi.

Jeho současná podoba by se dala označit za náboženskou variantu sekulární, poměrně nedávno vzniklé a Ruskou federací prosazované koncepce *ruského světa* (Wawrzonek 2014: 760–766). V pojetí RPC se namísto jazyka, společného původu či světské kultury akcentuje „*duchovně-náboženské společenství*“ (Wierzbicki 2013: 35–36). Kirill též často hovoří o *ruském světě*, zejména ve vztahu k Ukrajině však operuje především s pojetím *svaté Rusi*, rovněž z toho důvodu, že výraz *ruský svět* může řadu Ukrajinců odrazovat (Suslov 2016: 138). Současná podoba konceptu *svaté Rusi* na každý pád navazuje na dlouhou historickou tradici vývoje ruského státu, společnosti i církve. Pro jeho formování a rozvoj jsou podstatné tři následující skutečnosti:

- 1) Historický původ RPC, odvozovaný stejně jako v případě ukrajinských církví od Kyjevské Rusi, církevně podřízené Konstantinopoli. Kyjev se stává – politicky i církevně – jednotkou podřízenou Moskvě koncem 17. století, do té doby církevně spadal pod konstantinopolského patriarchu (Chawryło 2014; Szabo 2016: 49–50 a 84–85; Wójtowicz 2007: 49–50). V podání RPC však na Moskvu, na ruský (moskevský) stát, přešla celá kyjevská státní, civilizační i náboženská tradice.
- 2) Ruská pravoslavná církev se historicky postupně stala hlavní ideovou oporou ruského státu i carského impéria a rozrůstala se spolu s ním. Koneckonců takzvané kanonické teritorium, jež RPC nyní nárokuje, zahrnuje kromě Ruské federace i Ukrajinu, Bělorusko či například Kazachstán. Notně se tedy shoduje s rozlohou ruského carského impéria před rokem 1917 (Wawrzonek 2014: 762).
- 3) Ruská pravoslavná církev po staletí aspiruje na pozici historického i náboženského primátu v celém pravoslavném světě a pokládá se za dědice a nositele celé východní křesťanské tradice (Chawryło 2015: 21). Tento postoj má kořeny v – dodnes rozvíjené – koncepci *třetího Říma*, zformulované původně mnichem Filofejem na počátku 16. století. Podle ní se Moskva (ruský stát) po Římu a Konstantinopoli považuje za jedinou autentickou představitelku a ochránkyni pravého, nezkaženého křesťanství (Duncan 2000;

Rojek 2015: 18–19; 44–51; Runciman 2010: 263–265; Sidorov 2006). Šlo však též o celkem logickou reakci na pád Konstantinopole a Byzantské říše, který sice instituce konstantinopolského patriarchy coby ústředí východní církve formálně přežila, reálně se však ocitla v osmanském područí (podrobně: Runciman 2010). Úzce s tím souvisí právě i koncept *svaté Rusi* neboli přesvědčení o specifickém, Bohem stanoveném údělu a poslání slovanského pravoslaví v dějinách, o Rusi jako *svaté zemi*.

Problematický je ovšem již sám pojem *Rus*. Oficiální titul nejvyššího představitele RPC zní: patriarcha moskevský a celé *Rusi*. Přičemž *Rus* neznamená Rusko či Ruskou federaci, ostatně, církve se v ruštině jmenuje *Russkaja pravoslavnaja cerkov*, kdežto současný ruský stát nese název *Rossijskaja federacija*. *Rus* je širší pojem, který však nemá úplně jasné hranice. Zhruba řečeno, zahrnuje oblast osídlenou východoevropskými slovanskými národy, přičemž historicky se v tomto poněkud vágně vymezeném prostoru vystřídala celá řada státních útvarů i historických a politických, kulturních i náboženských koncepcí a identit (Magocsi – Rychlík – Zilynskyj 2015: 23–24; podrobně: Besançon 2015; Putna 2015). Zahrnuje tedy hlavně Rusy, Bělorusy a Ukrajince a historicky odkazuje ke Kyjevské Rusi, kolébce východoslovanského křesťanství. Výraz *Rus* (v ruštině *Русь*) a jeho různé tvary ovšem též snadno asociují přímou vazbu mezi starou Rusí a současným ruským národem či ruským státem. A též vazbu mezi národností a pravoslavím, ostatně slovo *Rus* dříve znamenalo i *pravoslavný* (Figes 2004: 267).

Přesné vymezení faktického teritoria působení RPC je složité, neboť zahrnuje i sporné případy, kdy na daném území působí jak odnož RPC, tak jiná pravoslavná církev, spadající pod odlišný patriarchát nebo usilující o uznání samostatnosti. Týká se to například Estonska či Moldavska, ale především právě Ukrajiny. A komplikace spočívá i v definici kanonického území, neboť dle interpretace RPC by se zde jiné křesťanské církve měly zdržet jakékoli misijní činnosti (Overmeyer 2007).

V roce 2008, při oslavách 1020. výročí christianizace Kyjevské Rusi, Kirill, ještě jako metropolita smolenský a kaliningradský, v Kyjevě prohlásil: „*Rusko, Ukrajina a Bělorusko jsou Svatá Rus. Svatá Rus představuje ideál lásky, dobra a pravdy. Svatá Rus je krásou, Svatá Rus je silou a my společně s vámi tvoříme jednu Svatou Rus*“ (Matreńczyk 2008). Koncept *svaté Rusi* tedy i v nynějším podání evidentně přesahuje hranice Ruské federace, zahrnuje minimálně tři státy, Ruskou federaci, Ukrajinu a Bělorusko. Dne 25. září 2009, již jako moskevský patriarcha, Kirill v Minsku konstatoval, že nyní je „*historická Rus rozdělena na suverénní státy. Byla to vůle lidu a patrně též šlo o záměr Boží prozřetelnosti*.“ Nicméně zároveň se označil za „*patriarchu národa, který vzešel z kyjevské křtitelnice*“, a varoval, že pokud by státní suverenita měla narušovat jednotu církve, pak půjde o špatnou a Bohu nelibou činnost (Interfax 2009). Rozdělení východní Evropy do různých států by tedy nemělo porušit územní záběr jeho církve, který je zdůvodňován především zakladatelským příběhem, konstitutivní narací, mýtem – pomocí původu odvozeného z *kyjevské křtitelnice* neboli rodokmenu počínajícího v christianizaci Kyjevské Rusi a specifické interpretace následného dění. Během návštěvy Ukrajiny na jaře 2009 Kirill význam Kyjeva pro RPC charakterizoval výrazy jako „*duchovní centrum a jižní hlavní město ruského pravoslaví*“ (NEWSru.com 2009), „*naš Jeruzalém i Konstantinopol*“, „*srdce našeho života*“ (Kirill 2009).

Dne 29. dubna 2009, během schůzky s předsedkyní vlády Ukrajiny Julijí Tymošenkovou, Kirill deklaroval své hluboké přesvědčení, že „*pokud jde o Rusko a Ukrajinu, náboženský faktor zde hraje velmi důležitou roli. Jsme země spojené společnou tradicí, společnou historií, společnou Církví*“ (NEWSru.com 2009).

Nejde však jen o historické kořeny, o sdílenou historii, ale též o specifický obsah pojmu národ a zároveň o zvláštní dějinné poslání takto definovaného národa. V roce 2010 Kirill v Pskově v podstatě ztotožnil (ruský) národ s pravoslavím. Národ definoval jako „*takové společenství lidí, které sdílí společné hodnoty a pocit odpovědnosti*“. K lepšímu pochopení „*společného základu naší existence*“ Kirill vybral právě historii Pskova, kde

žil slovanský kmen Krivičů, ale žily tu i baltské, skandinávské a ugrofinské kmeny. Co však z této kulturně i etnicky pestré směsice vytvořilo jeden národ? Odpověď dle patriarchy RPC zní: „pravoslavná víra. Pravoslavi kromě vznešených a spásných duchovních idejí obsahuje i silné etické normy, které formují národní charakter a národní hodnoty“ (Kirill 2010).

Výše uvedené výroky pocházejí z doby těsně před nástupem Kirilla do funkce patriarchy RPC a krátce poté. Zároveň jsou však pro něj typické (Škil 2015: 104). Východoslovanské pravoslavné národy, tedy především Rusové, Ukrajinci a Bělorusové, dle Kirilla tvoří, či přesněji řečeno mají tvořit, vlastně jeden národ, byť pojatý širěji, nábožensky a civilizačně – zvláštní civilizaci založenou na duchovních základech pravoslavy. Rusko a Ukrajina podle něj „tvoří dohromady pilíře pravoslavné východoslovanské civilizace“ (NEWSru.com 2009). Civilizace, jejímž ústředním místem je chrám, na rozdíl od západní konzumní společnosti, údajně vystavěné kolem nákupního centra (Suslov 2015: 56). Západ je ruskými nejen církevními, ale i politickými představiteli vykreslován jako morálně zkažený, vyprázdněný, zaměřený pouze na materiální hodnoty. I konflikt na Ukrajině je pak často líčen v globální rovině jako zápas mezi *ruským světem*, hájícím tradiční hodnoty a duchovnost, a morálně degradovaným sekulárním Západem. Západ tak v této interpretaci nebojuje vlastně proti Rusku, ale proti křesťanství jako takovému (Avanesova – Naxera 2018: 29–30; Čerenkov 2015: 31–32; Suslov 2016: 143–147).

Takto pojatý, do globálního mocenského zápasu zasazený *ruský svět (svatá Rus)* má ještě rozsáhlejší, byť opět nejasně vymezené teritoriální aspirace. Lze je ilustrovat na metropolitovi Oděsy a Izmajilu Ahafanelovi, čelní postavě proruského křídla a jednom z nejznámějších, nejhlasitějších a dlouhodobých zastánců *ruského světa* v UPC MP (Kulčynskij 2012). Ahafangel (v ruském přepisu Agafangel) patří rovněž k zaníceným zastáncům učení o Moskvě coby třetím Římu, které dovedl na VIII. Celosvětovém ruském národním sněmu, konaném v Moskvě v roce 2004, aktualizovat přímo v apokalyptickém duchu. Globalizaci a ideologii globalizace zde označil za „systém světového zla“, neboť globalizace je sekulární, protikřesťanská, a tudíž i protiruská. A „nepochybně povede k příchodu Antikrista a ke konci světa“, připravuje „politické, ekonomické, etické i ideologické základy“ budoucího Antikristova panování. Pravoslavné Rusko musí zlu globalizace čelit jako vůdce celého pravoslavy, a to v rámci pevného svazku s Ukrajinou, Běloruskem i středoasijskými a kavkazskými národy, které kdysi tvořily součást carského impéria. Ruský národ, který Agafangel implicitně pojímá v širším, pravoslavně-civilizačním rozměru, je totiž národem bohonosným (Agafangel 2004).

Čistě nábožensky pojaté a vnímané pojetí *svaté Rusi* má nesporně hluboké duchovní kořeny, ostatně, do historie duchovně-kulturního prostoru východoslovanského pravoslavy patří též řada postav i proudů, které působily vlastně v opozici vůči oficiálním církevním i státním strukturám. V různých formách se projevuje dlouhodobě, nejde o nějakou novou koncepci (Duncan 2000; Figes 2013: 260–308; Putna 2015: 89–102 a 123–134). *Svatou Rus* vyjadřovalo či rovnou spoluvytvářelo též množství uměleckých i folklórních děl. Zároveň tvořila součást státní ideologie, a to již v carském Rusku. Jde tedy o fenomén složitý, mnohovrstevnatý, obtížně nějak jednoznačně uchopitelný. Ovšem RPC na jeho specifickém výkladu dodnes staví vlastní historickou identitu, legitimitu, přesvědčení o vyšším duchovně-civilizačním poslání.

Faktická hranice mezi *svatou Rusí* a podobně pojatými kulturně-politickými koncepcemi, včetně širších (pannationalistických) pojetí ruského nacionalismu v podobě panrusismu či panslavismu, je velmi nejasná (Kurfürst 2017; Laruelle 2015: 14–15; Wierzbicki 2013). Z fenoménu *svaté Rusi* lze tudíž poměrně snadno ukout ideologickou koncepci, jež může sloužit mocenským zájmům jak samotné RPC, tak ruského státu. Zvláště když má – přinejmenším latentní – politické, ba přímo geopolitické konsekvence. I proto někteří autoři dokonce RPC označují za *soft power* Ruské federace (viz Baar – Solik 2017;

Chawryło 2015: 26 a 30) či v souvislosti s ní přímo hovoří o politickém pravoslaví (Čerenkov 2015). Dalo by se ale hovořit i o pravoslaví imperiálním či neoimperiálním.

Národně-mytologická forma

Národně-mytologická forma provázanosti náboženství a nacionalismu spojuje totožnost hranic státu a církve se silným mytologickým zdůvodněním. V daném případě ji reprezentují rozhodní ukrajinští zastánci autokefality, kteří se ve své argumentaci opírají nejen o paralelu mezi státní a církevní samostatností, ale též o svébytnou interpretaci mýtu, zakladatelského příběhu – konkrétně christianizace východních Slovanů a role Kyjevské Rusi.

Církevní nezávislost vnímají jako nezbytnou součást, ba posílení státní (národní) nezávislosti, zvláště v situaci, kdy jsou domácí církevní struktury (jejich významná část) podřízeny zahraničnímu centru, které ohrožuje ukrajinskou suverenitu. A kdy navíc obyvatelstvo Ruské federace včetně politické elity považuje či má silnou tendenci považovat Ukrajince za součást ruského národa (za Malorusy), byť pojatého nikoliv čistě etnicky, ale kulturně-nábožensky nebo civilizačně. Zastánci autokefality ale zároveň prosazují specifickou ukrajinskou interpretaci dějin východní Evropy, která vnímá Kyjevskou Rus jako bytostně křesťanský, ukrajinský a proevropský fenomén, a ostře kritizují ruský nárok na tuto tradici, zejména pak v té podobě, která by současnému Rusku poskytovala historickou legitimitu k dominantní roli ve východoevropském prostoru. Jsou tedy zásadními odpůrci koncepcí *svatě Rusi* či *ruského světa*, neboť teprve jejich ideové vyvrácení – pomocí svébytného ukrajinského *kontramýtu* – může v jejich očích trvale zabezpečit naplnění jejich cíle. Řada ukrajinských autorů proto podrobuje koncepty *ruského světa* či *svatě Rusi* zásadní kritice, přičemž zpravidla zdůrazňují, že jde o nástroj ruské hybridní války, který je zaměřen nejen proti Ukrajině jako takové, ale proti Západu a západním hodnotám, k nimž naopak Ukrajina tihne (například Čerenkov 2015; Hurzy 2015; Škil 2015).

Autokefalitu pro ukrajinskou pravoslavnou církev podporovala řada ukrajinských politiků včetně několika prezidentů, kteří vnímali jako důležité, aby domácí pravoslavná církev byla spravována výhradně z Kyjeva, nikoliv z Moskvy, a to právě i z hlediska ukrajinské státní suverenity. Do roku 2014 to platilo zejména o prezidentech Leonidu Kravčukovi a Viktoru Juščenkovi. Podpora pro autokefalitu se zpravidla rovnala i podpoře pro UPC KP (či UAPC), přičemž UPC KP byla územně koncentrovaná v západních a centrálních – tedy více nacionalistických – částech Ukrajiny (Razumkov 2018: 17), podobně jako elektorát zmíněných politiků.

Velkým zastáncem jednotné ukrajinské pravoslavné církve s centrem v Kyjevě byl i prezident Petro Porošenko, který si její vznik vytkl jako jeden z hlavních politických cílů. Nově vzniklá PCU byla však kritizována právě i jako jeho politický projekt. V Porošenkově případě však rozhodná podpora autokefality pramenila rovněž z probíhajícího konfliktu s Ruskem a souvisela i s volební kampaní pro prezidentské volby v roce 2019.

Porošenkův postoj i argumentaci, která je mezi zastánci autokefality hodně rozšířená, výstižně shrnuje pasáž z prezidentova proslovu při vojenské přehlídce v den výročí ukrajinské nezávislosti 24. srpna 2018: „*Tělo nemůže být svobodné, je-li duše v zajetí. [...] Jsme pevně odhodláni přetnout poslední uzel lana, kterým se nás impérium snaží k sobě zoufale připoutat. Jsme pevně rozhodnutí ukončit nepřírozené a nekanonické setrvávání významné části našeho pravoslavného společenství v závislosti na ruské církvi.*“ Církvi, která dle Porošenka posvěcuje Putinovu hybridní válku proti Ukrajině a modlí se za ruskou moc i za ruskou armádu. Porošenko též zdůraznil skutečnost, že křesťanství se šířilo východní Evropou z Kyjeva, kam přišlo z konstantinopolské mateřské církve. Ukrajinské křesťanství má podle něj vlastní více než tisíciletou historii, teologickou, liturgickou i církevní tradici. Autokefalitu Porošenko v projevu prezentoval jako završení a posílení státní nezávislosti, coby záležitost nejen náboženskou, ale přímo strategickou, stejného

významu jako posilování armády, ukrajinštiny, boj za členství v Evropské unii a NATO (Porošenko 2018).

Porošenko v projevu jasně vyznačil linii, podle níž státní nezávislost musí být vlastně dotvořena i nezávislostí církevní, které přisuzoval mimořádný význam. Církevní představitelé používají stejnou rovnici, byť ji prezentují z opačné strany, tedy že církevní nezávislost by měla znamenat logický důsledek nezávislosti státní. Porošenko však v projevu předestřel i ukrajinskou interpretaci náboženských (církevních) dějin východní Evropy, v níž Kyjev zaujímá výsadní, ba zakladatelské postavení a ukrajinské křesťanství představuje od počátku svébytný prvek. Předestřel a interpretoval tedy zakladatelský příběh (mýtus), který v sobě spojuje státnost s náboženstvím a jenž je zároveň klíčovým tématem rusko-ukrajinského sporu.

I pro ukrajinskou historiografii je dlouhodobě typická snaha vymezit se vůči Rusům jako svébytný národ, což se týká rovněž náboženských (církevních) dějin. Ruská státní, národní i náboženská přímá linie odvozená od Kyjevské Rusi se v jejím pojetí buď rovnou popírá, nebo se zde alespoň zdůrazňuje skutečnost, že Kyjevská Rus zrodila (přínejmenším) dva oddělené národy: ruský a ukrajinský. Průkopníkem tohoto směru je historik (ale i politik) Mychajlo Hruševskij a jeho monumentální dílo *Dějiny Ukrajiny-Rusi* (publikováno v letech 1898–1936), jež lze považovat za základ ukrajinského historického narativu. Hruševskij interpretuje Ukrajince jako národ v mnoha ohledech odlišný od (moskevských) Rusů, rýsuje souvislé ukrajinské dějiny počínaje Kyjevskou Rusí. Polemizuje tak s tvrzením ruské historiografie, že Moskva výhradně zdědila starobylé kyjevské tradice (Snyder 2018: 126; Wilson 2002: 45–46, 2015: 8–11).

S tím úzce souvisí i ukrajinská snaha vymezit charakter ukrajinského křesťanství jako něčeho odlišného, ba kontrastního vůči ruské (ve smyslu moskevsko-ruské či velkoruské) náboženské tradici. Ukrajinské křesťanství se charakterizuje jako demokratičtější, ekleziologické, více zaměřené na teologickou reflexi a na rozvoj vzdělání (Brüning 2016: 95–96), tedy obecněji vyjádřeno, jako evropštější či západnější. Uvedený ukrajinský přístup se samozřejmě plně projevuje i v diskusích a sporech o autokefalitu tamní pravoslavné církve.

Spor se odráží i ve výkladu konkrétních historických postav. Prezident Porošenko vydal v únoru 2015 „Dekret o uctění památky kyjevského knížete Vladimíra Velikého – tvůrce středověkého evropského státu Rusi-Ukrajiny“, který stanovoval obecný rámec státem organizovaného připomínání tohoto panovníka u příležitosti tisíciletého výročí jeho smrti (Porošenko 2015). Porošenkovo pojetí je silně proevropské, Kyjevskou Rus v dokumentu nazývá „středověký evropský stát Rus-Ukrajina“, křesťanství dle něj spojuje ukrajinskou společnost s evropskou civilizací. Jde o interpretaci absolutně protikladnou koncepci *ruského světa*. V Ruské federaci vyvolala kritickou odezvu (Rožkov 2015), zaměřenou z velké části na ahistoričnost Porošenkových formulací (například výraz Ukrajina lze v historických dokumentech poprvé zaznamenat dlouho po Vladimírově smrti).

Porošenkův přístup je typický i pro historicko-náboženské koncepce prezentované církevními představiteli, kteří prosazovali autokefalitu ukrajinské pravoslavné církve. Patriarcha UPC KP (později čestný patriarcha PCU)⁹ Filaret v prohlášení své církve k 1025. výročí christianizace Kyjevské Rusi použil výrazu „*Kyjevské Rusi-Ukrajiny*“. Kyjevská církev je dle Filareta pro moskevskou církev mateřskou církví. Historickou volbou ukrajinského národa je křesťanská evropská civilizace. Volba je však zdůvodněna ne aktuálně, ale historicky – již „*svatá knížata Askold, Vladimír, Jaroslav Moudrý a svatá kněžna Olga nám před více než tisíci lety jasně vytyčili směr – do křesťanské Evropy*“. Ukrajinci tudíž nemusejí o přijetí do Evropy prosit, poněvadž už přes tisíc let tvoří její nedílnou součást (Filaret 2013).

Nicméně Filaret rozhodně nevnímá soudobou evropskou civilizaci nekriticky, neboť podle něj rovněž prožívá duchovní krizi: „*Militantní sekularismus atakuje církev i křesťanství, tradiční duchovní i morální hodnoty. Zřetelným projevem této ofenzivy je*

propagace sodomie a legalizace – nepřirozeného a bludného – soužití osob stejného pohlaví v některých zemích pod hlavičkou „manželství“. “ Avšak existenci těchto skutečností Filaret nepovažoval za důvod k odvrácení se od Evropy či Západu, k odmítnutí „evropské budoucnosti Ukrajiny“. Naopak, vnímal ji jako „výzvu ke spojenému úsilí s evropskými křesťany v zápase za evangelijní morálku a tradiční křesťanské rodinné hodnoty“ (Tamtéž).

Roku 2015, tedy již v době ozbrojeného konfliktu na východě Ukrajiny, Filaret u příležitosti 1000. výročí skonu knížete Vladimíra aktualizoval dějiny Kyjevské Rusi (Kyjevské Rusi-Ukrajiny) v ostře protiruském duchu. V projevu se zaměřil na Vladimírovy syny Borise a Gleba, usmrcené v boji o moc, který propukl po Vladimírově smrti, jejich starším bratrem Svjatopolkem. Stali se prvními ruskými svatými a zaujmají ústřední místo nejen mezi svatými pravoslavné církve, ale i v roli patronů ruských státních útvarů. Podle Filareta se však bohužel i v současnosti „objevil nový Svjatopolk Prokletý. Nazývá nás svými bratry, ale v zájmu uchování vlastního trůnu k nám posílá nájemné vrahy a prolévá nevinnou krev.“ Novodobým Svjatopolkem je ve Filaretově interpretaci samozřejmě současné Rusko a jeho prezident. „Bohužel stále existují tací,“ dodal Filaret, „kteří si chtějí přivlastnit naši historii. [...] Ukrajinu považují za své okrajové panství, naši církve za svoji služku a Kyjev, matku ruských měst, za vlastní provincii“ (Filaret 2015). Filaret tak vlastně ostře zaútočil na pojetí Rusů a Ukrajinců coby bratrských národů, často zdůrazňované zejména ruskou stranou či proruskými ukrajinskými proudy.

Státně-církevní forma

U státně-církevní formy se podobně jako u národně-mytologické vyskytuje překryv (shoda) státních (národních) a církevních hranic, role mytologie je však slabší. V daném případě tuto formu reprezentují hlavně představitelé proukrajinského křídla UPC MP.

K nejvýznamnějším zastáncům ukrajinské autokefality v UPC MP patřil metropolita čerkaský a kaněvský Sofronij. S odkazem na počet ukrajinských pravoslavných vyjádřil v roce 2005 přesvědčení, že by tamní církve měla „samostatně spravovat své záležitosti“. A o čtyři roky později dodal: „Jsme svobodný stát, proto musíme mít svobodnou církev. Doufám, že se tak stane, že je to otázkou času.“ Autokefalita podle něj záležela na shodě v rámci UPC MP, která však v této věci neexistovala, neboť v církvi působili i odpůrci autokefality (Dmytruk 2009). Do PCU ale Sofronij, oproti předpokladům, nevstoupil, což zdůvodnil i tím, že se mu nelíbí konkrétní podmínky udělení autokefality, přílišná závislost PCU na konstantinopolském patriarchátu (Hlučovskij 2018).

K zastáncům autokefality a ostrým kritikům koncepce *ruského světa* (srovnej Hovorun 2016) patří též někdejší vedoucí oddělení vnějších církevních vztahů UPC MP (v letech 2007–2009) archimandrita Kyrilo (Hovorun). V letech 2009–2012 byl dokonce zodpovědný za reformu vzdělávacího systému RPC. Poté však církevní funkce nezaujímá a angažuje se především v akademické sféře. K PCU se však nepřipojil.

Proukrajinské křídlo UPC MP mělo k autokefalitě PCU (či vůbec k autokefalitě ukrajinského pravoslaví) výhrady zpravidla jen kanonické (převážně církevní, náboženské). Zastánci proukrajinského směru v UPC MP autokefalitu obecně nevyklučovali, ba podporovali, nicméně dle jejich soudu pro ni ještě neuzrál čas, popřípadě jim vadil konkrétní způsob vzniku i udělení autokefality PCU (silná politizace) i její konkrétní podmínky (přílišná závislost PCU na konstantinopolském patriarchátu). Tyto skupiny nezastávaly nějakou vyhraněnou národně-náboženskou naraci či mytologii, leč podporovaly nezávislost ukrajinského národa a státu. Kyjevskou Rus však v zásadě vnímaly a interpretovaly v ukrajinském duchu, byť nikoliv tak vyhraněně (ne tak vyhraněně protirusky) jako členové a příznivci PCU a jejich církevních předchůdkyň. Lze říci, že forma provázanosti nacionalismu a náboženství u nich měla podobnou konkrétní náplň jako u rozhodných zastánců autokefality, pouze v mírnějším stupni.

Pluralitní forma

Pluralitní forma provázanosti odráží snahu spojit protiklady, udržet pohromadě určitý celek, na který si činí nárok představitelé mytologicko-národní i mytologicko-pannárodní formy. Neprosazuje se v ní jedna specifická mytologie, vliv mytologie je slabší, neboť zde existuje snaha sladit dvě, popřípadě vícero mytologií, a tudíž je i utlumit. Vztah k překryvu státních a církevních hranic je komplikovaný či nejasný. Ve zkoumaném případě této formě odpovídají postoje vedení a středního proudu UPC MP. Z geografického hlediska byla UPC MP nejsilnější ve východních a jihovýchodních částech Ukrajiny (Razumkov 2018: 16), tedy v oblastech nejvíce rusofonních, ale zároveň i nejvíce sekularizovaných. Pro UPC MP tak určitě nebyla a není zanedbatelná ani západní, religióznější, ale i více nacionalistická část země, byť zde není církví dominantní. Nicméně UPC MP projevovala sklon (zejména formou angažmá místních církevních představitelů) podporovat politiky či politické subjekty, jejichž volební zisky se koncentrovaly ve východní části Ukrajiny (Yelensky 2014b: 61–62). Tato rozpolcenost se pak odrážela i v postojích představitelů UPC MP.

Metropolita Volodymyr, jenž stál v čele UPC MP v letech 1992–2014, vystoupil v červnu 2008 na biskupské radě RPC se zprávou nazvanou „Ukrajinské pravoslaví na přelomu epoch: Výzvy současnosti, tendence vývoje“ (Volodymyr 2008). Promluvil zde jako, řekněme, umírněný nacionalista, usilující o kompromisní, vyvážený postoj, i s cílem zachovat jednotu církve. Ukrajinskou identitu definoval jako bipolární, syntetizující v sobě západní i východní civilizační tradici. Za nejpodstatnější rys národní identity považoval křesťanství – konkrétně tu jeho podobu, která počíná v Kyjevské Rusi. Nestavěl však na základě pravoslaví či kulturní blízkosti s ruským národem nějaký val proti Západu. „*Nepřísluší nám rozhodovat o civilizační volbě Ukrajiny,*“ řekl Volodymyr doslova. Sekularismus a konzumerismus považoval za jevy negativní, leč spíše globální než úzce západní, konzumerismus podle něj triumfuje absolutně ve všech státech, nezávisle na jejich historických, kulturních či náboženských tradicích a sociálně-politickém uspořádání. Autokefalitu ukrajinského pravoslaví Volodymyr výslovně nezavrhl, nicméně konstatoval, že nemůže být sama o sobě nástrojem konsolidace ukrajinské církve, ale případně výsledkem celocírkevního konsenzu. UPC KP označil za výraz „*politického pravoslaví*“.

Volodymyrův projev pochází z roku 2008, tedy z roku před nástupem Kirilla na stolec patriarchy RPC. Kirill však začal intenzivně propagovat koncept *svaté Rusi* (srovnej výše), což na Ukrajině nutně vedlo k jisté polarizaci. Další vyostření pak znamenal ozbrojený konflikt s Ruskem.

Pro metropolitu kyjevského a celé Ukrajiny Onufrije, od roku 2015 hlavního představitel UPC MP, je typické opatrné manévrování i jistá rozpolcenost v zaujímaných postojích. Například 1. března 2014 se obrátil na patriarchu Kirilla, aby se snažil všemi dostupnými prostředky zabránit krveprolití i zachovat územní integritu Ukrajiny (tedy včetně Krymu; viz Onufrij 2014a). Podobně formulovanou žádost pak o den později adresoval i Vladimíru Putinovi, přičemž na něj apeloval nejen jako na ruského prezidenta, ale též jako na pravoslavného křesťana. Onufrij tehdy rovněž zdůraznil duchovní blízkost obou národů a varoval také před rozdělením pravoslavné církve v důsledku vojenských akcí Ruské federace proti Ukrajině (Onufrij 2014b). Ostatně boje na východě Ukrajiny znamenají z náboženského hlediska problematickou, ba traumatickou válku mezi pravoslavnými.

Oproti tomu jím vedená církev neuznala válku v Donbasu za výsledek ruské agrese, v čemž se odlišovala od ostatních ukrajinských křesťanských církví – nicméně tento postoj patrně podmínila i skutečnost, že UPC MP měla na území takzvaných separatistických republik na východě Ukrajiny dlouhodobě poměrně silné pozice. Část nižšího duchovenstva UPC MP dokonce na východní Ukrajině podporovala separatisty (Grajewski 2015).

Nábožensko-historická interpretace dějin Ukrajiny se v Onufrijově podání dosti liší od linie RPC. V Provolání Svatého synodu UPC MP k ukrajinskému národu u příležitosti

vzpomínky tisíce let od skonu svatého Vladimíra,¹⁰ které je podepsáno metropolitou Onufrijem (Onufrij 2015), se konstatuje, že se za Vladimírovy vlády zrodila svébytná domácí křesťanská kultura, která po staletí vytyčovala historickou pouť ukrajinského národa. Pravoslavná církev vždy představovala důležitý faktor národní jednoty, i v dobách, kdy byl ukrajinský národ rozdělen různými státními hranicemi. Pomohla Ukrajincům zachovat vlastní kulturu a identitu, aby se nerozpustili v jiných národech. Onufrij též zdůraznil, že UPC MP podporuje státní nezávislost a územní celistvost Ukrajiny. Že je církví celé Ukrajiny, zahrnuje lidi různých národností i politických přesvědčení. Onufrij zde nezmiňuje *svatou Rus* ani *ruský svět*, nehovoří o vyšší slovanské pravoslavné civilizaci, pouze o ukrajinském národu, jakkoli je jeho kladení do přelomu 10. a 11. století ahistorické.

Vůči současnému Západu je však Onufrij velmi kritický. Integraci Ukrajiny do Evropské unie nepovažuje za přínosnou, neboť současný morální stav Evropy by Ukrajině neposkytl nic dobrého. Onufrij v této souvislosti zmiňoval zejména legalizaci svazků osob stejného pohlaví a eutanazie i tolerantní přístup k potratům. „*Zákony, které nám nyní nový, evropský svět navrhuje,*“ pravil Onufrij v roce 2014, „*jsou pro nás nepřijatelné. Nemůžeme tento svět podporovat a připojovat se k němu. Musíme zachovávat jednotu s těmi lidmi, kteří dodržují Boží zákon*“ (Jakovleva 2014). O rok později ukrajinské aspirace na vstup do EU označil za „*tragédii*“ (Shevchenko 2015).

Volodymyr i Onufrij by se dali označit za centristy. Vedení UPC MP zpravidla hodlalo vyjít ukrajinské státnosti a ukrajinskému vlastenectví vstříc, při zachování pouze církevně-náboženské vazby k RPC. Exmetropolita Volodymyr dokonce nevylučoval autokefalitu ukrajinské pravoslavné církve, avšak nikoliv aktuálně, pouze výhledově a pod podmínkou, že půjde o konsenzuální záležitost. Zároveň UPC MP zdůrazňovala i společnou vazbu s Ruskem, danou právě pravoslavným náboženstvím, i skutečnost, že mnoho Ukrajinců váže k Rusku kromě náboženství též ruský jazyk, kultura, společná historie.

Překrývání státních (i národních) a církevních hranic se tedy v této formě konkrétně projevuje ve smyslu uchování autonomní ukrajinské církevní jednotky v rámci RPC, výhledově dokonce plně samostatné. Zaujímání vyhraněnějších pozic, pokud jde o mytologickou dimenzi, je záležitostí spíše vybraných činitelů či skupin UPC MP (srovnej výše). Tato církev však zaujímá ostře protizápadní postoj, určitě ve smyslu kritiky některých jevů (liberální zákonodárství v oblasti potratů či soužití osob stejného pohlaví). Z hlediska současného hlavního představitele UPC MP metropolity Onufrije to dokonce tvoří překážku vstupu Ukrajiny do Evropské unie.

ZÁVĚR

Analýza se zaměřila na konkrétní obsah specifických forem provázanosti náboženství a nacionalismu u hlavních aktérů zápasu o autokefalitu ukrajinského pravoslaví. Všechny církve, které byly či jsou ve sporu o autokefalitu nějak zaangażovány, odvíjejí svůj původ od christianizace Kyjevské Rusi knížetem Vladimírem I. Právě proto je však interpretace (mytologizace) oné události a následného historického vývoje zásadní. I kvůli vyhraněnosti rusko-ukrajinského konfliktu se zejména u nositelů mytologicko-pannárodní a mytologicko-národní formy provázanosti mytologizace příběhu o Vladimírovi I. a Kyjevské Rusi diametrálně odlišuje. To, co je v podání RPC a jejího mýtu o *svaté Rusi* kolébkou specifické pravoslavné civilizace, negativně vymezené vůči Západu, tvoří v ukrajinské interpretaci, zejména u zásadních zastánců autokefality (nositelů mytologicko-národní formy provázanosti), kolébkou ukrajinské evropskosti, vazby s Evropou! Společná historie tu není, s výjimkou jisté části UPC MP, faktorem konsenzu či snahy o konsenzus. Dle ukrajinské strany sporu ruská strana interpretuje sdílenou rusko-ukrajinskou historii imperiálním způsobem. Součástí snahy o definitivní osvobození z impéria je tudíž ukrajinský *kontramýtus*, chápající současnou Ukrajinu jako výhradní dědičku proevropské středověké

Ukrajiny-Rusi. Nicméně bez Ukrajiny (a Běloruska) je nábožensky pojatý koncept *ruského světa* či *svaté Rusi* zmrzačenou ideou. Ruská pravoslavná církev tu tedy zápasí i o udržení vlastního ideového vymezení, své podstaty, které se nejspíše nebude chtít vzdát. Konflikt tudíž bude přetrvávat.

Spor o autokefalitu je sporem v rámci jednoho náboženství, nikoliv však konfliktem věroučným. Na miskou vah tu padají argumenty, které se týkají národní identity a státní suverenity, přičemž náboženství funguje jako výrazná součást ruského i ukrajinského historického či národního narativu. Interpretace počátků christianizace východoevropského prostoru na sklonku 10. století proto získává zásadní politický význam.

Mezi oběma vyhraněnými koncepcemi však existují poměrně široké umírněnější proudy (představující státně-církevní a pluralitní formu provázanosti). Tomu odpovídá i již dříve uvedený údaj, že se skoro dvě pětiny ukrajinských pravoslavných počátkem roku 2019 odmítly přímo identifikovat s UPC MP i s PCU. Pestrá kulturní i náboženská realita ukrajinské společnosti brání vzniku skutečně celonárodní pravoslavné církve, neboť minimálně ruská menšina či rusofonní část ukrajinské společnosti mohou i nadále dávat přednost ukrajinské odnoži RPC.

Představitelé všech uvedených forem provázanosti náboženství a nacionalismu mají ale minimálně dvě věci společné. Zaprvé národní identitu pevně spojují s křesťanstvím a s křesťanskou tradicí. Zadruhé všichni jsou kritičtí, byť v různém rozsahu i intenzitě, vůči současné západní společnosti či některým jejím rysům, zejména hodnotovému liberalismu. Zatímco však u reprezentantů mytologicko-pannárodní formy činí ona kritika jeden ze zásadních důvodů pro odmítnutí Západu jako takového a vykreslení pravoslavné východoslovanské civilizace jako lepší (morálnější) varianty, pak u představitelů mytologicko-národní formy jde o kritiku pouze dílčí. Podle nich nemůže integrace do evropských struktur Ukrajině nijak uškodit, neboť Ukrajina historicky, právě i díky Kyjevské Rusi, do Evropy patří. Nicméně ukrajinští pravoslavní by se posléze měli snažit o to, aby se západní společnosti navrátil její křesťanský charakter. Odráží se zde pochopitelně i protikladné geopolitické tihnutí představitelů obou zmíněných forem.

Koncept provázanosti náboženství a nacionalismu představuje perspektivní téma dalšího výzkumu. Určitě je tomu tak ve východoevropském prostoru, kde jsou národní i náboženská identity těsně a na mnoho způsobů propojeny. I vzhledem k teoretické literatuře, o kterou se tato studie opírá, se jako důležitá jeví otázka teritoriální dimenze nábožensko-nacionalistických mytologií. Zajímavý výzkum ale může vznikat i na téma vztahu mezi náboženstvím a konzervativními národními a politickými hodnotami.

¹ Může to být dáno i tím, že pravoslavná bohoslužba je zpravidla delší než katolická, a v pravoslavném chrámu se navíc stojí po celou dobu obřadu, nejsou tam lavice na sezení.

² Ukrajinské a ruské mýty vystupující v zápase o autokefalitu mají zpravidla samy o sobě smíšenou, státně-náboženskou či národně-náboženskou povahu. Například kníže Vladimír I., jenž provedl christianizaci Kyjevské Rusi, je ctěn – Rusy i Ukrajinci – nejen v sekulárním smyslu, jako státník, ale i nábožensky, jako světec. Jako světece ho uctívá i katolická církev, pravoslavné církve ho však dokonce obdařily titulem „rovný apoštolům“. Ruská a ukrajinská interpretace jeho osoby se pochopitelně liší, ale oba příběhy v sobě splétají politickou (národně-historickou) a náboženskou linii. To odpovídá Brubakerově poznámce, že provázanost náboženství a nacionalismu může být oboustranná, tedy jak v podobě sakralizace nacionalismu, tak nacionalizace (a etatizace) náboženství.

³ Konkrétně ruská, srbská, rumunská, bulharská, gruzinská, kyperská, řecká, polská, albánská a Pravoslavná církev v českých zemích a na Slovensku. Jako jedenáctou místní, a tudíž patnáctou autokefální lze připočítat ještě Pravoslavnou církev v Americe, jejíž autokefalitu však uznává pouze část pravoslavných církví. Pravoslavná církev Ukrajiny je tak církví patnáctou až šestnáctou, nicméně její případné uznání bude záležet právě i na tom, jak se k ní postaví ostatní pravoslavné církve.

⁴ Údaje po roce 2014 včetně nezahrnují Krym ani oblasti na východě Ukrajiny, jež jsou aktuálně v držení proruských separatistů.

⁵ Řeckokatolická církev sice není předmětem zkoumání, nicméně vzhledem k tématu je nutné na ni upozornit. Byť uznává papežskou autoritu, zachovala si byzantskou nebo i pravoslavnou liturgii, svůj původ odvozuje

od christianizace Kyjevské Rusi a historicky byla velmi těsně propojena s ukrajinským národním hnutím (Magosci 2010: 475–476 a 742). V několika oblastech západní Ukrajiny tvoří církev majoritní.

- ⁶ Podle zákona schváleného v prosinci 2018 musí církev, jejíž centrum se nachází na území státu, který je vůči Ukrajině agresorem, ve svém názvu mít plný název církve, již je podřízena. UPC MP by se tedy měla přejmenovat, například na Ruskou pravoslavnou církev na Ukrajině (UNIAN 2018), proti čemuž UPC MP protestuje. Zde však bude uváděna pod původním názvem, ostatně většina textu se zaměřuje na období před prosincem 2018.
- ⁷ Centrum sociálních a marketinkových výzkumů Socis, Kyjevský mezinárodní sociologický institut a Centrum Razumkova.
- ⁸ Velikost jednotlivých církví lze určit též pomocí počtu farností a duchovních. Jde však o ukazatel velmi hrubý, poněvadž farnosti se velikostí mohou lišit či některé mohou být jen formální (Něljubin 2018). Z hlediska počtu farností i duchovních UPC MP stále zůstává největší ukrajinskou církví a zároveň tvoří cca čtvrtinu až třetinu celé RPC (Kirill 2013 a 2017; RISU 2018). Nově vzniklá PCU měla podle metropolity Epifanije v prosinci 2018 téměř 7000 farností (Epifanij 2018), což je ale blízké součtu původních farností UPC KP a UAPC. Koncem roku 2018 započal přesun farností UPC MP k PCU, zejména v západní části Ukrajiny. Nešlo však o závratné počty, k začátku května 2019 takto přešlo něco přes 500 farností (Perechid 2019), přičemž UPC MP jich k 1. 1. 2018 vykazovala přes 12 000.
- ⁹ Filaret však se svým postavením v PCU nebyl spokojen, začal ji kritizovat a od jara 2019 podnikat kroky k obnově UPC KP.
- ¹⁰ Kníže Vladimír I. Veliký christianizoval na konci 10. století Kyjevskou Rus, byl prohlášen za svatého a za *rovného apoštolům* (viz poznámku 2). Proto je Kyjev často označován za *matku ruských měst*, ovšem ruských ve smyslu staré Rusi, nikoliv dnešní Ruské federace. Nicméně Vladimír patřil též k dynastii Rurikovců, která končí v 16. století Ivanem IV. Hrozným coby prvním ruským (moskevským) carem.

Literatura

- Avanesova, Maria – Naxera, Vladimír (2016): Proměny vztahů ruské pravoslavné církve a státu v době patriarchy Kirilla. *Středoevropské politické studie*, Vol. 28, No. 1, s. 64–100, <doi: 10.5817/CEPSR.2016.1.64>.
- Avanesova, Maria – Naxera, Vladimír (2018): „Za ochranu křesťanství?“ Postoje ruské pravoslavné církve vůči Západu a její místo v zahraniční politice Ruské federace. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 53, No. 2, s. 20–42, <doi: 10.32422/mv.1554>.
- Baar, Vladimír – Solik, Martin (2017): Ruská pravoslavná církev jako nástroj ruskej náboženskej mäkkej moci v zahraničí. Případová štúdia Ukrajiny. *Annales Scientia Politica*, Vol. 6, No. 2, s. 19–46.
- Besançon, Alain (2015): *Svatá Rus*. Brno: CDK.
- Borkowicz, Jacek (2014): Cyril traci Cerkiew na Ukrainie. *Więź*, No. 3 (657), s. 93–101.
- Bremer, Thomas (2016): Religion in Ukraine: Historical Background and the Present Situation. In: Krawchuk, Andrii – Bremer, Thomas (eds.): *Churches in the Ukrainian Crisis*. Palgrave Macmillan, s. 3–19, <doi: 10.1007/978-3-319-34144-6>.
- Brubaker, Rogers (2012): Religion and nationalism: four approaches. *Nations and Nationalism*, Vol. 18, No. 1, s. 2–20, <doi: 10.1111/j.1469-8129.2011.00486.x>.
- Brünig, Alfons (2016): Orthodox Autocephaly in Ukraine: The Historical Dimension. In: Krawchuk, Andrii – Bremer, Thomas (eds.): *Churches in the Ukrainian Crisis*. Palgrave Macmillan, s. 79–101, <doi: 10.1007/978-3-319-34144-6>.
- Brusanowski, Paul (2016): Autocephaly in Ukraine: The Canonical Dimension. In: Krawchuk, Andrii – Bremer, Thomas (eds.): *Churches in the Ukrainian Crisis*. Palgrave Macmillan, s. 47–77, <doi: 10.1007/978-3-319-34144-6>.
- Burgess John P. (2014): Christian Witness in Ukraine. The Role of Churches in the Ukrainian Search for National Identity. *First Things*, October 2004, <https://www.firstthings.com/article/2014/10/christian-witness-in-ukraine>.
- Čerenkov, Mychajlo (2015): Vykylyk relihijnij svobodě ta duchovno-konfesijnomu pljuralizmu Ukrajiny: Ideolohija ta teror „ruskoho mira“ [Výzva k náboženské svobodě a duchovnímu a náboženskému pluralismu Ukrajiny: Ideologie a teror „ruského světa“]. *Schid*, No. 2 (134), s. 30–34.
- Duncan, Peter J. S. (2000): *Russian Messianism: Third Rome, Revolution, Communism and After*. London: Routledge.
- Figes, Orlando (2004): *Natašin tanec: Kulturni historie Ruska*. Plzeň: Beta-Dobrovský, Ševčík.
- George, Alexander L. – Bennett, Andrew (2005): *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. MIT Press.
- Hovorun, Cyril (2016): Interpreting the “Russian World”. In: Krawchuk, Andrii – Bremer, Thomas (eds.): *Churches in the Ukrainian Crisis*. Palgrave Macmillan, s. 163–171, <doi: 10.1007/978-3-319-34144-6>.
- Huržy, Volodymyr (2015): Naslidky realizaciji doktryny „ruskij mir“ v Ukrajině [Důsledky realizace doktríny „ruského světa“ na Ukrajině]. *Schid*, No. 2 (134), s. 34–39.
- Chawryło (Jarzyńska), Katarzyna (2014): Ukraińska gra patriarchy Cyryla. Warszawa: OSW – Ośrodek Studiów Wschodnich, 14. 8. 2014, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-08-14/ukrainska-gra-patriarchy-cyryla>.

- Chawryło, Katarzyna (2015): *Sojusz ołtarza z tronem: Rosyjski Kościół Prawosławny a władza w Rosji*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia.
- Kořan, Michal (2008): Jednoprípádová studie. In: Drulák, Petr (ed.): *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Dokořan, s. 29–61.
- Krawchuk, Andrii – Bremer, Thomas (eds., 2016): *Churches in the Ukrainian Crisis*. Palgrave Macmillan, <doi: 10.1007/978-3-319-34144-6>.
- Kurfürst, Jaroslav (2017): Ruský svět a neoeurasianismus: dvě strany jedné mince. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 52, No. 3, s. 23–46.
- Kuzio, Taras (1997): In Search of Unity and Autocephaly: Ukraine's Orthodox Churches. *Religion, State & Society*, Vol. 25, No. 4, s. 393–415, <doi: 10.1080/09637499708431797>.
- Laruelle, Marlene (2015): *The "Russian World": Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination*. Washington: Center on Global Interests.
- Magocsi, Paul Robert (2010): *A History of Ukraine: The Land and Its Peoples*. Second, Revised and Expanded Edition. Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press.
- Magocsi, Paul Robert – Rychlík, Jan – Zilynskyj, Bohdan (2015): *Dějiny Ukrajiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Olszański, Tadeusz A. (2012): *Problem językowy na Ukrainie: Próba nowego spojrzenia*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia.
- Overmeyer, Heiko (2007): Spor o „kanonické teritorium“. *Getsemany*, No. 187, <<http://www.getsemany.cz/node/1189>>.
- Payne, Daniel P. (2007): Nationalism and the Local Church: The Source of Ecclesiastical Conflict in the Orthodox Commonwealth. *Nationalities Papers*, Vol. 35, No. 5, s. 831–852, <doi: 10.1080/00905990701651828>.
- Putna, Martin (2015): *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Praha: Vyšehrad.
- Rap, Myroslava (2015): The Conflict between Traditional Christian Churches in Ukraine as a Conflict of Identities: Where to Search for the Prospects of Reconciliation? A Reflection in the Light of the Theories of Paul Ricoeur and John Paul Lederach. *Political theology*, Vol. 16, No. 3, s. 201–225, <doi: 10.1179/1462317X14Z.000000000103>.
- Rojek, Paweł (2015): *Rusko: prokletí impéria: Zdroje ruského politického chování*. Brno: CDK.
- Runciman, Steven (2010): *Zajetí velké církve: Dějiny konstantinopolského patriarchátu od pádu Cařihradu do roku 1821*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Sidorov, Dmitrii (2006): Post-Imperial Third Romes: Resurrections of a Russian Orthodox Geopolitical Metaphor. *Geopolitics*, Vol. 11, No. 2, s. 317–347, <doi: 10.1080/14650040600598585>.
- Smith, Antony D. (2000): The 'Sacred' Dimension of Nationalism. *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 29, No. 3, s. 791–814, <doi: 10.1177/03058298000290030301>.
- Smith, Kathleen E. (1997): An old cathedral for a New Russia: The symbolic politics of the reconstituted church of Christ the Saviour. *Religion, State and Society*, Vol. 25, No. 2, s. 163–175, <doi: 10.1080/09637499708431774>.
- Snyder, Tymothy (2018): *Obnova národů: Polsko, Ukrajina, Litva, Bělorusko 1569–1999*. Polanka nad Odrou: Past production.
- Solik, Martin – Baar, Vladimír (2016): Koncept „Ruského sveta“ ako nástroj implementácie soft power v ruskej zahraničnej politike. *Politické vedy*, Vol. 19, No. 1, s. 8–47.
- Suslov, Mikhail D. (2015): "Holy Rus": The Geopolitical Imagination in the Contemporary Russian Orthodox Church. *Russian Social Science Review*, Vol. 56, No. 3, s. 43–62, <doi: 10.1080/10611428.2015.1070631>.
- Suslov, Mikhail D. (2016): The Russian Orthodox Church and the Crisis in Ukraine. In: Krawchuk, Andrii – Bremer, Thomas (eds.): *Churches in the Ukrainian Crisis*. Palgrave Macmillan, s. 133–162, <doi: 10.1007/978-3-319-34144-6>.
- Szabo, Miloš (2016): *Východní křesťanské církve: Stručný přehled sjednocených i nesjednocených církví křesťanského východu*. Praha: Karolinum.
- Škil, Svitlana (2015): Krytyka koncepciji „ruskoho svitu“ v Ukrajinii [Kritika koncepcie „ruského světa“ na Ukrajině]. *Schid*, No. 4 (136), s. 103–107.
- Wawrzonek, Michał (2014): Ukraine in the “Gray Zone”: Between the “Russkiy Mir” and Europe. *East European Politics and Societies and Cultures*, Vol. 28, No. 4, s. 758–780, <doi: 10.1177/0888325414543947>.
- Werth, Paul (2006): Georgian Autocephaly and the Ethnic Fragmentation of Orthodoxy. *Acta Slavica Iaponica*, No. 23, s. 74–100.
- Wierzbicki, Andrzej (2013): Wschodniosłowiański naród cywilizacyjny w koncepcji Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, Vol. 11, No. 2, s. 33–48.
- Wilson, Andrew (2002): Elements of a theory of Ukrainian Ethno-national identities. *Nations and nationalism*, Vol. 8, No. 1, s. 31–54, <doi: 10.1111/1469-8219.00037>.
- Wilson, Andrew (2015): *The Ukrainians: Unexpected Nation*. New Haven and London: Yale University Press.
- Wimmer, Roman (2011): Autocefální církve a jejich jurisdikce. *Ikona*, 11. 6. 2011, <http://www.ikonapress.info/index.php?option=com_content&view=article&catid=42:kauzy&id=199:autocefalni-cirkve-a-jejich-jurisdikce-&Itemid=160&lang=ru>.

- Wozniuk, Vladimir (1997): In search of ideology: The politics of religion and nationalism in the New Russia (1991–1996). *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*. Vol. 25, No. 2, s. 195–210, <doi: 10.1080/00905999708408499>.
- Wójtowicz, Bernadetta (2007): Walka o monopol na życie religijne i narodowe, czyli o kościołach na Ukrainie. *Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej*, Vol. 1, No. 1, s. 48–61.
- Yelensky, Viktor (2014a): Religion and Nation-Building in the Epoch of Desecularization: The Case of Ukraine. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Sociologica*, Vol. 6, No. 1, s. 126–143.
- Yelensky, Viktor (2014b): Religious cultures and de-secularisation in Ukraine. In: Klymenko, Valeriya (ed.): *Ukraine-2014: Socio-political Conflict and the Church*. Kyiv: The Razumkov Centre, s. 61–67, <http://www.razumkov.org.ua/eng/news.php?news_id=489>.
- Zielińska, Judita, 2015: Religijna wojna na tle ukraińskiego konfliktu. Centrum Stosunków Międzynarodowych, 19. 5. 2015, <http://csm.org.pl/pl/2015/1123-religijna-wojna-na-tle-ukraińskiego-konfliktu-analiza-csm>.

Dokumenty

- Agafangel (2004): Doklad vysokopreosvjaščennějšego Agafangela, Mitropolita Oděsskogo i Izmail'skogo na VIII Vsemirnomo russkom narodnom sobore, posvjaščennom teme „Rossija i pravoslavnyj mir“, Moskva, 3–4 fevralja 2004 g. [Zpráva Jeho Vysokopreosvícenosti, metropolity Oděsy a Izmajilu Agafangela, na VIII. Celosvětovém ruském národním sněmu, věnovaném tématu „Rusko a pravoslavný svět“, Moskva, 3.–4. února 2004]. *Russkaja linija*, 4. 2. 2004, <https://rusk.ru/st.php?idar=4628>.
- Cazabonne, Emma (2018): The council started late. *Orthodoxie.com*, 15. 12. 2018, <https://orthodoxie.com/en/the-council-started-late/>.
- Dmytruk, Alla (2009): Pro kafedralnyj sobor, avtokefaliju UPC ta bohoslužniha ukrajinskoju [O katedrále, autokefalitě UPC a bohoslužbách v ukrajinštině]. *Relihija v Ukrajinі*, 16. 7. 2009, <https://religion.in.ua/main/934-pro-kafedralnij-sobor-avtokefaliju-upc-ta.html>.
- Epifanij (2018): Pravoslavna Cerkva Ukrajiny naličuje majže sim tysjač parafij i vidkryta dlja inšych hromad, – Mytropolyt Epifanij [Pravoslavná církev Ukrajiny má asi sedm tisíc farností a je otevřená jiným společenstvím – metropolit Epifanij]. *RISU* (Religious Information Service of Ukraine), 21. 12. 2019, <https://risu.org.ua/ua/index/all_news/orthodox/ocu/74009>.
- Filaret (2013): „Z Kyjeva – po vsij Rusi“: Poslanňa Pomisnoho Soboru Ukrajinskoji Pravoslavnoji Cerkvy Kyjiv'skoho Patriarchatu (27 června 2013 roku) do pastvy ta vsjoho ukrajinskoho narodu z nahody 1025-lit'a Chreščenna Kyjiv'skoji Rusy-Ukrajiny [Z Kyjeva – do celé Rusi: Poselství místního sněmu Ukrajinské pravoslavné církve Kyjevského patriarchátu (27. června 2013) shromáždění i celému ukrajinskému národu u příležitosti 1025. výročí christianizace Kyjevské Rusi-Ukrajiny]. *RISU*, 1. 7. 2013, <https://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/uockp_doc/52806/>.
- Filaret (2015): Poslanňa Patriarcha Filareta z nahody 1000-lit'a upokojenna sv. Volodymyra [Poselství patriarchy Filareta u příležitosti 1000. výročí skonu sv. Vladimíra]. *RISU*, 28. 7. 2015, <https://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/uockp_doc/60665/>.
- Grajewski, Andrzej (2015): Ważny gest. *Radioem.pl*, 6. 6. 2015, <http://radioem.pl/doc/2526910.Wazny-gest>.
- Hlučovskij, Mychajlo (2018): Mytropolyt Sofronij: Ja ni tudy i ni sjudy. Ale u Moskovskomu patriarchati ne zalyšajusja [Metropolita Sofronij: Nejsem ani tady, ani tam. Ale pod Moskevským patriarchátem nezůstanu]. *Hlavkom*, 27. 12. 2018, <https://glavcom.ua/interviews/mitropolit-sofronij-ya-ni-tudi-ni-syudi-ale-u-cerkvi-moskovskomu-patriarchatu-ya-ne-zalishayusya-556599.html>.
- Interfax (2009): Patriarch Kirill sčitajet, čto pojavlenije suverennyh gosudarstv ně dolžno razrušať jedinstva Cerkvi [Patriarcha Kirill je přesvědčen, že vznik suverénních států by neměl narušovat jednotu Církve]. *Interfax*, 25. 9. 2009, <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=32224>.
- Jakovleva, Jelena (2014): Mitropolit Onufrij vystupil protiv jevointegracij Ukrainy [Metropolita Onufrij vystoupil proti evropské integraci Ukrajiny]. *Rossijskaja Gazeta*, 18. 6. 2014, <https://rg.ru/2014/06/18/metropolit-site-anons.html>.
- Kirill (2009): Slovo patriarchy k problematice avtokefal'ity Ukrajinské pravoslavné církve. *Ambon*, 13. 8. 2009, <http://www.ambon.or.cz/ambon.pl/?thread=550&>.
- Kirill (2010): Obraščeniye Svjatějšego Patriarcha Kirilla k žitěljam Pskova [Proslov Jeho Svatosti patriarchy Kirilla k obyvatelům Pskova]. Webová stránka RPC *www.patriarchia.ru*, 18. 8. 2010, <http://www.patriarchia.ru/db/text/1253614.html>.
- Kirill (2013): Doklad Svjatějšego Patriarcha Kirilla na Archijerejskom Sobore Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi (2 fevralja 2013 goda) [Zpráva Jeho Svatosti Patriarchy Kirilla přednesená na Biskupské radě RPC (2. 2. 2013)]. Webová stránka RPC *www.patriarchia.ru*, 3. 2. 2013, <http://www.patriarchia.ru/db/text/2770923.html>.
- Kirill (2017): Svjatějšij Patriarch oglašil statističeskije dannyje o žizni Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi [Jeho Svatost patriarcha oznámil statistické údaje o životě RPC]. Webová stránka RPC *www.patriarchia.ru*, 29. 11. 2017, <http://www.patriarchia.ru/db/text/5072750.html>.

- Krupa, Ján (2018): Ekumenický patriarchát sa nikdy nezriekol svojich kánonických práv na Ukrajine. *Postoj*, 10. 7. 2018, <<https://svetkrestanstva.postoj.sk/34741/ekumenicky-patriarchat-sa-nikdy-nezriekol-svojich-kanonických-prav-na-ukrajine>>.
- Kulčynskij, Mychajlo (2012): Poštovch do samousvidomlenňa [Impuls k sebeuvědomění]. *Ukrajina Moloda*, 9. 2. 2012, <<http://www.umoloda.kiev.ua/number/2026/180/72171/>>.
- Matreńczyk, Ała (2008): Jednoczy nas matka ruskich miast. *Przeгляд Prawoslawny*, No. 8 (278), <http://www.przeглядprawoslawny.pl/articles.php?id_n=1832&id=8>.
- Něljubin, Nikolaj (2018): Velikaja Okt'abrskaja Pravoslavnaia vojna [Velká říjnová pravoslavná válka]. *Fontanka.Ru*, 14. 10. 2018, <<https://www.fontanka.ru/2018/10/14/018/>>.
- NEWSru.com (2009): Patriarch Kirill i Julija Timošenko boleje polučasa besedovali „s glazu na glaz“ [Patriarcha Kirill a Julija Tymošenková více než půl hodiny hovořili „z očí do očí“]. *NEWSru.com*, 29. 4. 2009, <http://newsru.com/religy/29apr2009/patr_timo_print.html>.
- Onufrij (2014a): Mitropolit Černovickij Onufrij prosit Patriarcha Kirilla, aby zabránil krveprolití na Ukrajině. *Pravmir.ru*, 1. 3. 2014, <<http://www.pravmir.ru/mitropolit-chernovickij-onufrij-prosit-patriarcha-kirilla-ne-dopustit-krovoprolitiya-v-ukraine/>>.
- Onufrij (2014b): Mestobljustitel' UPC mitropolit Onufrij napravil pismo Prezidentu RF V. Putinu [Zastupující hlava UPC metropolita Onufrij zaslal dopis ruskému prezidentu V. Putinovi]. *Pravmir.ru*, 2. 3. 2014, <<http://www.pravmir.ru/mestobljustitel-upc-mitropolit-onufrij-napravil-pismo-prezidentu-rf-v-putinu/>>.
- Onufrij (2015): Zvernennja Svjaščennoho Synodu Ukrajinjskoji Pravoslavnoji Cerkvy do narodu Ukrajinny z nahody svjatкування 1000-riččja prestavlenňa Svjatoho Rivnoapostolnoho Velykoho Kňazja Volodymyra [Provolání Svatého synodu UPC k ukrajinskému národu u příležitosti vzpomínky tisícího výročí skonu Svatého rovnoapoštolského velkého kněze Vladimíra]. *RISU*, 24. 6. 2015, <https://risu.org.ua/ua/index/resourses/church_doc/uocmp_doc/60348/>.
- Perechid (2019): Perechid cerkovnych hromad do PCU [Přechod církevních společenství do PCU]. Stránka na Wikipedii průběžně zaznamenávající přechod farností k PCU, <https://uk.wikipedia.org/wiki/Перехід_церковних_громад_до_ПЦУ>.
- Pew (2017): Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe: National and religious identities converge in a region once dominated by atheist regimes. *Pew Research Center*, 10. 5. 2017, <<http://www.pewforum.org/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/>>.
- Porošenko (2015): Ukaz prezidenta Ukrajinny No. 107/2015: Pro všanuvannja pamjati kňazja Kyjivskoho Volodymyra Velykoho – tvorca sereďnovičnoji jevropejskoji deržavy Rusy-Ukrajinny [Dekret prezidenta Ukrajinny č. 107/2015: O uctění památky kyjevského kněze Vladimíra Velikého – tvůrce středověkého evropského státu Rusi-Ukrajinny]. Webová stránka ukrajinského prezidenta, 25. 2. 2015, <<https://www.president.gov.ua/documents/1072015-18557>>.
- Porošenko (2018): Ukrajinjska armija – ce armija myru: Vystup Porošenka na paradi do Dnja Nezaleznosti [Ukrajinská armáda – armáda míru: Porošenkův projev na přehlídce ke Dni nezávislosti]. *TSN*, 24. 8. 2018, <<https://tsn.ua/ukrayina/ukrayinjska-armija-ce-armija-miru-vistup-poroshenka-na-paradi-do-dnya-nezaleznosti-1206318.html>>.
- Razumkov (2018): Osoblyvosti relihijnoho i cerkovno-relihijnoho samovyznačennja ukrajinskych hromad'an: Tendenciji 2010–2018 [Rysy náboženské a církevně-náboženské sebeidentifikace ukrajinských občanů: Trendy 2010–2018]. *Centr Razumkova*, 26. 5. 2018, <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf>.
- RISU (2018): Relihijni orhanizaciji v Ukrajinu (stanom na 1 sičnja 2018 r.) [Náboženské organizace v Ukrajině (k 1. 1. 2018)]. *Relihijno-informacijna služba Ukrajinny*, <[http://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr_2018/70440/](https://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr_2018/70440/)>.
- RISU news (2018): Patriarch Bartholomew Affirms Mother Church's Right to Resolve Ukrainian Issue. *RISU, Religious Information Service of Ukraine*, 3. 9. 2018, <https://risu.org.ua/en/index/all_news/confessional/orthodox_relations/72481/>.
- Rožkov, Jevgenij (2015): Porošenko v roli istorika: Kňaz Vladimir osnoval gosudarstvo Rus-Ukrajinna [Porošenko v roli historika: Kněz Vladimír založil stát Rus-Ukrajinna]. *Vesti.Ru*, 26. 2. 2015, <<https://www.vesti.ru/doc.html?id=2384951>>.
- Shevchenko, Vitaly (2015): Russian Orthodox Church lends weight to Putin patriotism. *BBC*, 21. 8. 2015, <<https://www.bbc.com/news/world-europe-33982267>>.
- Socis (2019): Pres-reliz za rezultatamy sociolohičnoho doslidžennja „Ukrajinna naperedodni prezidentskych vyboriv 2019“ [Tisková zpráva o výsledcích sociologického průzkumu „Ukrajinna v předvečer prezidentských voleb 2019“]. *Socis*, leden 2019, <<http://socis.kiev.ua/ua/2019-01/>>.
- UNIAN (2018): Ukraine's parliament passes bill on renaming UOC-MP. *UNIAN*, 20. 12. 2018, <<https://www.unian.info/politics/10385250-ukraine-s-parliament-passes-bill-on-renaming-uoc-mp.html>>.
- Volodymyr (2008): Ukrajinjske Pravoslavja na rubeži epoch: Vyklyky súčasnosti, tendenciji rozvytku: Dopovid Blažennyšoho Mytropoljta Kyjivskoho ta vsijeji Ukrajinny Volodymyra na Archijerejskomo Sobori Ruskoji

Pravoslavnoi Cerkvy (Moskva, červen 2008) [Ukrajinské pravoslaví na přelomu epoch: Výzvy současnosti, tendence vývoje: Zpráva Jeho Blaženosti metropolity Kyjeva a celé Ukrajiny Volodymyra na biskupské radě RPC (Moskva, červen 2008)]. *RISU*, 28. 6. 2008, <https://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/uocmp_doc/39158/>.

Poznámka

Autor textu by rád poděkoval anonymním recenzentům i redakci časopisu Mezinárodní vztahy za cenné a inspirativní připomínky a komentáře k původní verzi rukopisu.